

VREMENSKO DEJSTVO ODLUKA USTAVNIH SUDOVA

Apstrakt

Cilj ovog rada je da istraži vremensko dejstvo odluka ustavnih sudova. U uporednom pravu postoje modeli ex tunc i ex nunc dejstva odluka ustavnih sudova, ali su predviđene i izvesne korekcije. Korekcije vremenskog dejstva odluka ustavnih sudova o neustavnosti zakona izražavaju potrebu za balansom između različitih posledica koje takve odluke mogu da imaju u sistemima ex nunc i ex tunc dejstva. U uporednom pravu takve korekcije često su predviđene nacionalnim zakonodavstvom, ili ih ustavni sudovi preduzimaju i bez izričitog uporišta u nacionalnom zakonodavstvu. Retroaktivne korekcije ex nunc dejstva i korekcije ex tunc dejstva, vode konvergenciji ovih modela. S druge strane, prospektivne korekcije otvaraju mogućnost da se uloga ustavnog suda takođe razume i kao uloga „pozitivnog zakonodavca“.

Ključne reči: *odluke ustavnih sudova, vremensko dejstvo, ex nunc i ex tunc dejstvo, retroaktivne korekcije, prospektivne korekcije*

1. UVOD

U državama čiji ustavi zaštitu ustavnosti i zakonitosti poveravaju ustavnom sudu, ta institucija je, uz državnog poglavara, parlament i vladu, najviši ustavni organ. Način, postupak, granice vršenja ustavnosudske funkcije, kao i njena sadržina, a time i pravna priroda te funkcije, mogu da budu pravno sagledani kroz analizu nadležnosti koje ustavni sudovi imaju i odluka koje donose. Imajući u vidu da svi ustavni sudovi vrše normativnu kontrolu, težišno pitanje sagledavanja ustavnosudske funkcije postaje pitanje karaktera, snage i značaja odluka koje donose rešavajući ustavne sporove o ustavnosti i zakonitosti opštenormativnih akata.

U značajnim teorijskim radovima isticano je da je institucija ustavnog suda funkcionalno najviši organ odlučivanja.¹ Budući da je ustavni sud najviši organ odlučivanja, jasno je da njegove odluke zahtevaju posebnu pažnju i da efekat kontrole ustavnosti koju ustavni sudovi vrše zavisi od odluka koje donose u postupku ocene ustavnosti zakona kao najvažnijem vidu kontrole ustavnosti.

2. O DEJSTVU ODLUKA USTAVNIH SUDOVA

Imajući u vidu da je osnovno pitanje ustavnosudskog spora u kontroli ustavnosti zakona da li je zakon u skladu s ustavom, jasno je da odluka ustavnog suda upravo daje

* Viši naučni saradnik, Institut za uporedno pravo u Beogradu

¹ R.Marcic, *Verfassung und Verfassungsgericht*, 1963.202

odgovor na to pitanje spora. Ako nadjei da zakon nije u skladu sa ustavom, ustavni sud svojom odlukom može tu neustavnost da *konstatuje*, a može i da *kasira* zakon. Konstatovanje neustavnosti zakona prikladnije je akcesornom sporu o ustavnosti, sporu koji je nastao povodom konkretnog spora pred redovnim sudom, čime se postiže da sud, pred kojim se vodi konkretni spor povodom koga je i nastalo pitanje o ustavnosti zakona, u tom sporu ne primeni zakon za koji je ustavni sud našao da nije u skladu sa ustavom. Kasiranje zakona primerenije je apstraktnom sporu o ustavnosti u kojem se pitanje ustavnosti zakona postavlja nezavisno od konkretnog spora pred sudom, ili postupka pred drugim državnim organom.

Postoje i „srednja“ rešenja u kojima se posledice neustavnosti zakona i odluke ustavnog suda kojom se ta neustavnost utvrđuje različito ispoljavaju. Tako, u SR Nemačkoj, osim poništavanja zakona koje se Zakonom o Saveznom ustavnom sudu predviđa u slučaju kada taj Sud dođe do zaključka da savezni zakon, ili zakon federalne jedinice nije u skladu sa Osnovnim zakonom, moguće je da Ustavni sud donese odluku o neustavnosti bez poništavanja zakona, ili da odredi rok zakonodavcu u kome treba da ispravi zakon, ili pak da donese interpretativnu odluku kojom ističe da je zakon u skladu sa ustavom samo u smislu i tumačenju koje je u toj odluci zauzeo. Smisao prvog rešenja prema kome se pod određenim okolnostima donosi odluka o nesaglasnosti sa Osnovnim zakonom bez poništavanja, sastoji se u poštovanju jednake zaštite jer bi u slučaju kada zakon isključuje specifične grupe osoba proglašavanje zakona ništavim takođe napalo sve druge grupe pravedno uključene u zakonsko regulisanje.² U slučaju kada se Ustavni sud uzdrži da izričito istakne neustavnost zakona istovremeno pozivajući zakonodavca da preduzme korektivne mere, ponekad u roku koji mu je odredio, po sredi je zapravo implicitno odložno poništavanje neustavnog zakona. U slučaju interpretativnih odluka kojima se ističe da je zakon u skladu sa ustavom samo u smislu koje je svojim tumačenjem sud odredio, ustavni sud gubi svojstvo negativnog zakonodavca i pretvara se u pravog (pozitivnog) zakonodavca.³

Kao što je istaknuto, suština ustavnog spora o ustavnosti zakona nalaže da se u slučaju utvrđene neustavnosti zakon kasira. Ako se zakon kasira, onda se nameću važna pitanja u vezi sa dejstvom odluke o kasiranju. Prvo od tih pitanja odnosi se na obim delovanja kasacije. Efekat ustavnosudske kontrole i njen značaj suštinski zavise od obavezujućeg dejstva odluka ustavnog suda. Odluke ustavnog suda moraju da budu strogo obavezne jer je inače čitav institut bez smisla.⁴ U tom smislu, a imajući u vidu da je uklanjanje neustavnosti osnovni cilj sudske kontrole ustavnosti, u teoriji je istaknut zaključak da bi odluke ustavnih sudova, po svom dejstvu, morale biti jednake aktima povodom kojih je sprovedena kontrola ustavnosti.⁵ Kelzen je smatrao da je poništavanje zakona, po stepenu opštosti, isto što i njegovo stvaranje, tako da takva odluka ima opšti karakter. Drugim rečima, ako se odlukom ustavnog suda kasira zakon, odnosno poništava opšta norma, onda je jasno da, negativnim putem, takva odluka

² H.Steinberger, *Judicial Protection of Human Rights at the National and International Level – Report on the Federal Republic of Germany, Judicial Protection of Human Rights at National and International Level 1, 195, 196*

³ T. Marinković, *Interpretativne odluke ustavnih sudova, Ustavni sud Srbije – U susret novom ustavu*, 2004. 246

⁴ I.Krbek, *Ustavno sudovanje, 1960, 87*

⁵ V.Čok, *Vrste i dejstvo odluka ustavnih sudova, 1972, str.45*

dobija opšti karakter.⁶ Dakle, odluka ustavnog suda o neustavnosti zakona ima dejstvo kao da je zakon ukinut kasnijim zakonom.⁷ U tom smislu, odluke o neustavnosti zakona kojima se zakon poništava deluju *erga omnes*, prema svima i za svakoga.⁸ U teoriji je međutim bilo i drugačijih vidjenja koji su delimično izražavali bojazan da se opšteobavezno dejstvo odluka ustavnih sudova ne pretvori u sudsko stvaranje prava. U tom smislu, pojedini autori, polazeći od stava da je sudski akt pojedinačni akt kojim se utvrđuje protivpravnost i izriče sankcija koja iz toga sledi, stajali su na stanovištu da odluka ustavnog suda kojom se utvrđuje da je zakon neustavan i izriče njegov poništaj ima čist karakter sudskog akta.⁹ Stanovišta da odluka ustavnog suda ima karakter pojedinačnog akta su u nauci i pozitivnopravnim rešenjima napuštena, ali još uvek ima uticaja Kelzenovo shvatanje prema kome odlučivanje ustavnog suda više ima karakter primene, a u manjoj meri stvaranja prava, što instituciji ustavnog suda ipak daje sudski karakter. Zbog toga se mnogi autori drže shvatanja prema kome odluke koje ustavni sud donosi nemaju karakter čisto sudskih odluka, niti to mogu biti akti sa svojstvima zakonodavnih akata.¹⁰

Odluke ustavnih sudova u uporednom pravu imaju dejstvo *erga omnes*. U Austriji odluke Ustavnog suda imaju „opšte dejstvo“ (*Allgemeinwirkung*). Iako se takvo dejstvo Ustavom i Zakonom o Ustavnom sudu ne spominje izričito, ipak u teoriji je nije sporno da odluke Ustavnog suda Austrije imaju *allgemeinwirkung* na osnovu odredbe člana 140. st.7. Ustava prema kojoj su svi sudovi i administrativne vlasti vezani odlukom tog Suda o neustavnosti zakona. Takodje, takvo se dejstvo odluke o neustavnosti zakona može izvesti i na osnovu odredbe člana 140.st.6. Ustava kojom je predviđeno da, u slučaju kasiranja zakona, zakonske odredbe ukinute zakonom koji je kasiran ponovo stupaju na snagu, osim ako odlukom nije utvrđeno drugačije. Obaveznost odluka ustavnog suda u uporednom pravu najekstenzivnije je predviđena u nemačkom pravnom sistemu. Član 31. st.1. Zakona o Saveznom ustavnom sudu normira da su odluke tog Suda obavezne za sve ustavne organe savezne države i federalnih jedinica, kao i za sve sudove i vlasti. Međutim, nemački zakonodavac je, bar u nomotehničkom smislu, otišao i korak dalje predviđajući u stavu 2. istog člana tog Zakona da odluka Ustavnog suda o ustavnosti zakona ima snagu zakona. Takvo rešenje izazvalo je različite komentare u ustavnopravnoj nauci i praksi Saveznog ustavnog suda. Shvatanja su se tim povodom kretala u širokom luku – od formalnih osporavanja mogućnosti da se zakonska snaga odluka Saveznog ustavnog suda predvidi običnim zakonom kakav je Zakon o Saveznom ustavnom sudu, preko stanovišta da zakonska snaga odluke ima šire značenje od obaveznosti za organe vlasti navedene u stavu 1. tog člana, što zapravo znači opštu obaveznost odluka (*allgemeinverbindlichkeit*), do gledišta da zakonska snaga odluka Ustavnog suda znači da takvu snagu ima celokupna odluka, kako njena izreka, tako i obrazloženje.¹¹

⁶ H.Kelsen, *Wesen und Entwicklung der Staatsgerichtsbarkeit*, Veröffentlichungen und Vereinigen der Deutsche Staatsrechtslehrer, Verhandlungen der Tagung der Deutschen Staatsrechtslehrer zu Wien am 23. und 24. April 1928, Berlin und Leipzig, 1929, 55,56

⁷ M.Cappelletti, W.Cohen, *Comparative Constitutional Law*, 1979, 96

⁸ U određenom smislu i odluka kojom se utvrđuje da je zakon ustavan može da ima isto dejstvo. Krbek primećuje da se određeno delovanje *erga omnes* javlja i ako sud neku pravnu normu oceni kao ustavnu jer se ona više ne može pobijati iz istih razloga – I.Krbek, 88. O tome više u daljem tekstu.

⁹ R.Lukić, Pojam ustavnosti i zakonitosti i sredstva za njihovo ostvarivanje, *Ustavnost i zakonitost u Jugoslaviji* sv.1.1966, 95-96

¹⁰ V.Čok, 39

¹¹ E.Kadenbach, Zur bindenden Wirkung der Entscheidungen des Bundesverfassungsgericht, *Archiv des öffentlichen Rechts*, 80(1955); E.Friesenhahn, *Die Verfassungsgerichtsbarkeit in der Bundesrepublik Deutschland*, 1962, R.Zuck,

U tesnoj vezi s obaveznošću odluke ustavnog suda o neustavnosti zakona i njenim dejstvom *erga omnes* je pitanje da li se o istom predmetu može ponovo voditi spor? Tačnije, da li se *erga omnes* dejstvo odluke odnosi i na sam ustavni sud koji ju je doneo, kao i na učesnike u postupku pred sudom? Ako je odluka ustavnog suda opšteobavezna, da li onda ona, tim pre, obavezuje sud koji je tu odluku doneo i učesnike u postupku? Ustavnoppravna teorija stoji na stanovištu da se i na presude (odluke) ustavnog suda primenjuje načelo pravosnažnosti. To zapravo znači da pitanje redovnog postupka ne može biti ono koje je konačno rešeno,¹² odnosno da odluke ne podležu dejstvu pravnih lekova, niti da se povodom iste stvari može ponovo voditi spor.¹³ Drugim rečima, ustavni sudovi meritorno odlučuju o stvari za koju su nadležni u prvom i poslednjem stepenu.¹⁴ Ipak, pravosnažnost odluka ustavnih sudova, odnosno načelo da se o istoj stvari¹⁵ među učesnicima ne može ponovo voditi isti ustavni spor (*ne bis in idem*) suštinski je drugačije od dejstva odluke *erga omnes*. Naime, načelo *res iudicata* primenjuje se samo između stranaka (*inter partes*). Dakle, u svom formalnom vidu, načelo *res iudicata* znači da su odluke ustavnog suda neopozive i da se ne mogu ožalbiti.

Rešenja koja važe u uporednom pravu počivaju na izloženim shvatanjima. Ipak, u pojedinim slučajevima propisani su izuzeci koji ne narušavaju osnovno pravilo da su odluke ustavnog suda konačne. Tako su u austrijskom ustavnom procesnom pravu predviđeni povraćaj u pređašnje stanje i obnova postupka. Imajući u vidu da u sporovima o ustavnosti zakona jednu „stranu“ u sporu uvek čini zakonodavac, u vezi s načelom *res iudicata* iskrsava je i pitanje da li se efekat tog načela ogleda u onemogućavanju zakonodavca da usvoji zakon iste, ili slične sadržine zakonu koji je prethodno kasiran? Načelno posmatrano, takav efekat je nužan u stvarima ustavnog sudstva. Međutim, imajući u vidu da se to pitanje u uporednom pravu ne regulišu izričito, praksa ustavnog sudstva je davala različite odgovore. Savezni ustavni sud SR Nemačke dugo vremena je stajao na stanovištu da je odluka, zajedno sa suštinskim rezonovanjem, obavezujuća za sve ustavne organe na način da savezni zakon iste sadržine ne može ponovo biti usvojen.¹⁶ Ipak, počevši od 1987. Savezni ustavni sud menja svoje rezonovanje i staje na stanovište da dejstvo odluke uređeno Zakonom o Saveznom ustavnom sudu i činjenica da je odluka kojom se kasira neustavan zakon *res iudicata*, ne sprečavaju zakonodavca da usvoji novi zakon čija je sadržina ista, ili slična, sadržini zakona koji je kasiran, ukoliko smatra da je to neophodno. Obrazloženje promene u rezonovanju Saveznog ustavnog suda počivalo je na shvatanju prema

---

Die Selbstbindung des Bundesverfassungsgerichts, *Neue Juristische Wochenschrift*, Heft 20, 1975; W. Seuffert, Über Gesetzgebung, Rechtsprechung und Bindungswirkung, *Archiv des öffentlichen Rechts*, 104(1979); E. Klein, Verfassungsprozessrecht, *Archiv des öffentlichen Rechts*, 108(1983); C. Pestalozza, *Verfassungsprozessrecht*, 1991. Savezni ustavni sud SR Nemačke, polazeći od stava da je jedini tumač i čuvar ustava, stao je na diskutabilno stanovište koje u naučnim radovima nije jednodušno prihvaćeno, da obavezujuće dejstvo ima izreka odluke, ali da se ono proteže i na suštinsko rezonovanje koje je osnova za donošenje odluke - BVerfGE 1, 14 (37); BVerfGE 79, 256 (264). Prema shvatanju Suda, rezonovanje je suštinsko ukoliko ne može da bude izostavljeno iz odluke a da se ne izgubi konkretan zaključak - BVerfGE 20, 56 (87)

¹² I. Krbeč, 88

¹³ V. Čok, 41

¹⁴ R. Marković, *Ustavno pravo i političke institucije*, Beograd, 1995, 677

¹⁵ Šta se može smatrati istom stvari u ustavnom procesnom pravu videti u radu V. Đurić, *Res iudicata* u ustavnom procesnom pravu, *Pravni život* br. 12/2000

¹⁶ BVerfGE 1, 14(36-37); BVerfGE 69, 112 (115)

kome je načelo vladavine prava obavezujuće za legislativu samo u pogledu ustavnog poretka, ali ne i u pogledu običnog zakona. Sud je smatrao da se, imajući u vidu da je obavezujuće dejstvo njegovih odluka predviđeno običnim zakonom, zakonodavac ne može onemogućiti da usvoji novi zakon iste sadržine. Kodifikacija odlučivanja bi, prema shvatanju Suda, vodila paralisanju evolucije prava što je suprotno demokratskoj državi zasnovanoj na vladavini prava i državi blagostanja.¹⁷ Izloženo rezonovanje zapravo može da vodi zaključku da *res iudicata*, u materijalnom, sadržinskom, smislu znači da se načelna nepromenljivost odluka ustavnih sudova odnosi na činjenice koje su od značaja za odluku dokle god se suštinski ne promene u odnosu na vreme kada je odluka donesena.

Ako vršenje ustavnosudske funkcije iziskuje da se neustavni zakon kasira s opšteobaveznim dejstvom odluke ustavnog suda, onda se može postaviti pitanje da li je ustavni sud vlastan da zakon kasira u celini, ili je pak moguće da zakon bude kasiran samo u jednom svom delu? Drugim rečima, nameće se pitanje dejstva odluke ustavnog suda u pogledu obima kasiranja. Načelno posmatrano, odgovor na izloženo pitanje zavisi od predmeta spora. Spor u kome se vrši sudsko ispitivanje ustavnosti zakona može naime, da za svoj predmet ima ocenjivanje usklađenosti zakona sa ustavom u formalnom smislu, odnosno da obuhvati odlučivanje da li je zakon donesen od strane nadležnog organa, u ustavom propisanom postupku i formi, i sa snagom koju mu ustav određuje, ili pak može da bude usmereno na usklađenost zakona sa ustavom u materijalnom, sadržinskom smislu. Jasno je da kasiranje zakona iz razloga formalne neustavnosti povlači za sobom kasiranje čitavog zakona.¹⁸ Dakle, delimično kasiranje zakona moglo bi da postoji samo u slučaju sadržinske, materijalne neustavnosti zakona. Ipak, eventualno parcijalno kasiranje rađa nova pitanja. Najpre, logički posmatrano, diskutabilno je do koje mere zakon može biti deljiv, kao i da li je moguće postojanje zakona s pravnim prazninama nastalim usled kasiranja pojedinih odredbi? U naučnim radovima davno je uočeno da takvo parcijalno kasiranje ustavni sud može da sprovede samo ako se zakon, u tom skraćenom obliku, može dalje primenjivati da ne menja svoj smisao.¹⁹ Takodje, posebno je pitanje do koje mere ustavni sud može, pre nego što se odluči za delimično kasiranje, da ispituje kakava veza, prema zamisli zakonodavca, postoji između jedne i ostalih normi, ili delova zakona.²⁰

U uporednom pravu mogućnost parcijalnog kasiranja izričito je priznata pozitivnopravnim odredbama, ili su ustavni sudovi u praksi stali na stanovište da su vlasni da parcijalno kasiraju zakon. Član 140 Ustava Austrije upućuje na takvu mogućnost stavom 3. kojim se propisuje da Ustavni sud može da poništi zakon samo u meri u kojoj se njegovo poništavanje zahtevalo. Polazeći od izložene ustavne odredbe, Zakonom o Ustavnom sudu predviđeno je da se u predlogu za ispitivanje ustavnosti navodi da li se zahteva da se zakonodavni akt kasira u celini, ili delimično, dok je odredbom člana 64.st.1.Zakona o Ustavnom sudu izričito predviđeno da se u odluci Ustavnog suda

¹⁷ Opširnije o tome u C.Pestalozza, 300-311

¹⁸ I.Krbek, 59

¹⁹ *Ibid*

²⁰ I.Čok, 80. U starijim radovima bilo je mišljenja da se odluka ustavnog suda ne odnosi na norme, već na zakonodavne akte u celini, i da je stoga nedopustivo ispitivanje motiva zakonodavca jer se takav postupak protivi načelu da su pojedine norme samo deo jednog zakonodavnog akta u celini – G. Branca, *L'illegittimitia parziale nella sentenze della Corte costituzionale, La Giustizia Costituzionale*, 1966, 61

precizira da li se kao neustavna kasira čitava sadržina zakonodavnog akta, ili pojedini njegovi delovi. U SR Nemačkoj, zakone za koje utvrdi da nisu u skladu sa ustavom, Savezni ustavni sud načelno kasira u celini, ali je moguće i parcijalno poništavanje. Prema članu 78. Zakona o Saveznom ustavnom sudu, Ustavni sud poništava zakon ukoliko zaključi da nije u skladu sa Ustavom, a može da poništi i druge odredbe istog zakona, u slučaju da iz istih razloga nisu u skladu sa Ustavom.

Ako se odlukom ustavnog suda utvrdi da zakon nije u skladu sa ustavom, onda nastaje dilema da li neustavnost postoji od trenutka donošenja zakona, ili bi trebalo stajati na stanovištu da je zakon bio ispravan i proizvodio pravna dejstva sve do utvrđivanja njegove neustavnosti od strane ustavnog suda. Od rešenja izložene dileme zavisi vremensko dejstvo odluka ustavnog suda.

3. VREMENSKO DEJSTVO ODLUKA USTAVNIH SUDOVA

U izloženoj dilemi krije se zapravo šire pitanje konflikata dva različita načela, ili grupe načela – načela pravne sigurnosti, sa jedne, i načela pravičnosti, striktnosti i zaštite prava stranaka, sa druge strane. Kasiranje zakona bi, s gledišta pravne sigurnosti, trebalo da deluje za ubuduće, dok bi sa stanovišta pravičnosti, zakonitosti i zaštite interesa stranaka trebalo da deluje od trenutka donošenja zakona. Dosledno izvedeno, kasiranje zakona za ubuduće (*ex nunc*) značilo bi *ukidanje* zakona, kao i važnost takvog zakona u vremenu koje je prethodilo donošenju odluke o njegovoj neustavnosti. Odatle bi sledilo da se pravne situacije na koje je primenjen „važeći“ zakon i pravni odnosi koji su na osnovu njega regulisani ne mogu menjati. S druge strane, dosledno izvedeno retroaktivno kasiranje koje proističe iz odluke koja ima *ex tunc* dejstvo, značilo bi da ustavni sud neustavan zakon *oglašava ništavim*, te da takav zakon nije ni bio važeći pre odluke ustavnog suda. Iz toga bi proisticalo da neustavni zakon koji je nevažeći uopšte ne bi mogao da ima bilo kakve pravne efekte, te da bi trebalo poništiti i u predašnje stanje vratiti svaku pravnu situaciju i svaki pravni odnos koji su nastali njegovim izvršavanjem, odnosno regulisani njegovom primenom. Pravna doktrina davno je izložila stanovište prema kome je praktično neodrživo dosledno sprovođenje bilo kog od dva izložena pristupa i da je potreban kompromis koji vodi boljim rešenjima.²¹ Primera radi, ističe se da u oba sistema, kako u onome u kome odluke ustavnih sudova deluju retroaktivno, tako i u slučaju da odluke imaju dejstvo za ubuduće, jedna situacija nalaže retroaktivno dejstvo – to je slučaj kada neko lice služi kaznu lišenja slobode na koju je osuđeno zbog povrede zakona koji je kasnije proglašen neustavnim.²² Dakle, jasno je da svaki vid vremenskog dejstva odluka ustavnih sudova ima svoje prednosti i mane i da je na zakonodavcu da ustanovi optimalni balans.²³ Taj se balans uspostavlja kroz korekcije vremenskog dejstva odluka ustavnih sudova koje upravo izražavaju potrebu da se uravnoteže različite posledice koje takve odluke mogu da imaju u sistemima *ex nunc* i *ex tunc* dejstva i, kao izraz fleksibilnosti koja je zajednička svim pravnim sistemima, često su izričito predviđene nacionalnim

²¹ I.Krbek, 57

²² M.Cappelletti, W.Cohen, 101

²³ S. Verstraelen, The Temporal Limitation of Judicial Decisions: The Need for Flexibility Versus the Quest for Uniformity, *German Law Journal* Vol. 14 /2013, 1687

zakonodavstvom, ili se vrše se od strane ustavnih sudova i bez izričitog uporišta u nacionalnom zakonodavstvu.²⁴

U uporednom pravu postoje različita rešenja u pogledu vremenskog dejstva odluka ustavnih sudova. U Austriji važi rešenje prema kome Ustavni sud ukida („*aufhebt*“) zakon što vodi dejstvu odluke od momenta njenog objavljivanja. To je izričito propisano članom 140. st.5. Ustava koji predviđa da ukidanje stupa na snagu danom objavljivanja odluke. Ipak, od tog pravila predviđeni su izvesni izuzeci, kako u smislu retroaktivnih, tako i u pogledu prospektivnih korekcija dejstva odluke. Prvi izuzetak kojim je u ustavnom sistemu Austrije dopušteno retroaktivno važenje odluke Ustavnog suda odnosi se na konkretan slučaj povodom koga su Vrhovni ili Upravni sud pokrenuli postupak ustavnosudske kontrole ustavnosti. Naime, u ustavnopravnom sistemu Austrije od 1929. postoji mogućnost da i najviši sudovi pokrenu postupak pred Ustavnim sudom, ali samo u pogledu ustavnosti zakona koji bi trebalo da primene u konkretnom slučaju. Ako bi vremensko dejstvo odluke Ustavnog kojom se ukida neustavni zakon bilo isključivo *ex nunc*, onda bi posledica takvog dejstva bila apsurdna, jer bi Vrhovni, ili Upravni sud bili u obavezi da u konkretnom slučaju, povodom koga su pokrenuli postupak, primene zakon za koji je Ustavni sud utvrdio da nije u skladu sa Ustavom! Zbog toga je neophodno da u takvim slučajevima dejstvo odluke ustavnog suda bude retroaktivno što je i sam Kelzen kvalifikovao kao „tehničku nužnost“. Ustav Austrije u članu 140. St.7. propisuje da se zakon za koji je utvrdio da nije u skladu sa Ustavom primenjuje na okolnosti nastale pre ukidanja, izuzev ako je postupak ocene ustavnosti pokrenuo redovni sud i osim ako Ustavni sud u svojoj odluci o ukidanju ne odluči drugačije. Takvo retroaktivno dejstvo odluke Ustavnog suda o neustavnosti koje ima jedinstvenu primenu samo u odnosu na lica povodom čijeg konkretnog predmeta se vodio postupak pred Ustavnim sudom označava se ilustrativnim izrazom „*premija za hvatača*“ („*Ergreiferprämie*“). Ipak, kako se to u teoriji ispravno zapaža, ukoliko se retroaktivna primena odluke ustavnog suda o neustavnosti zakona svede samo na stranke u konkretnom sudskom postupku povodom koga je pokrenut postupak ocene ustavnosti tog zakona, a ne proširi na sva ostala lica koja su u slučajnoj situaciji, utoliko očigledan rezultat može da bude ozbiljno narušavanje jednakosti.²⁵

S druge strane, u Austriji su dopuštene i prospektivne korekcije vremenskog dejstva odluke Ustavnog suda. Naime, kao što je istaknuto, prema članu 140. st.5. ukidanje neustavnog zakona stupa na snagu danom objavljivanja odluke, ali samo u slučaju da Sud ne odluči drugačije. Dakle, mogućnost da Ustavni sud u svojoj odluci reši drugačije ne odnosi se na retroaktivno važenje odluke, već se sastoji u na određivanju krajnjeg roka za ukidanje, odnosno datuma ukidanja u budućnosti, čime se zapravo produžava važenje neustavnog zakona. Nakon ustavne reforme iz 1992, takvo produžavanje je moguće najduže do osamnaest meseci.

Prema članu 78. Zakona o Saveznom ustavnom sudu, u slučaju da utvrdi da zakon nije u skladu s Ustavom, Ustavni sud SR Nemačke poništava takav zakon („*erklärt das Gesetz für nichtig*“) odlukom koja ima dejstvo *ex tunc*. Ipak, ništavost neustavnog zakona nije u nemačkom pravu dosledno sprovedena i ne podrazumeva ništavost svih pojedinačnih akata donesenih na osnovu neustavnog zakona. Takodje, u nemačkom

²⁴ *Ibid*

²⁵ M.Cappelletti, W.Cohen, 100

ustavnopravnom sistemu su moguće i određene prospektivne korekcije dejstva odluke Saveznog ustavnog suda. Naime, Zakonom o Saveznom ustavnom sudu SR Nemačke regulisano je nekoliko situacija u kojima su moguće retroaktivne korekcije dejstva odluke, tačnije korekcije u samom retroaktivnom dejstvu odluke. Najpre, trebalo bi istaknuti da je retroaktivno dejstvo izričito priznato u pogledu mogućnosti izmene pravosnažnih krivičnih presuda. Član 79. st.1. Zakona o Saveznom ustavnom sudu predviđa da se u skladu sa odredbama Zakonika o krivičnom postupku može pokrenuti novi postupak u slučaju pravosnažnih presuda donesenih na osnovu zakona koji su poništeni. Zakon o Saveznom ustavnom sudu propisuje i određena odstupanja od dejstva *ex tunc* u korist dejstva *ex nunc* da bi se obezbedilo poštovanje načela pravne sigurnosti. U pitanju je odredba člana 79.st.2. Zakona o Saveznom ustavnom sudu kojom je propisano da ostaju na snazi svi akti koji se više ne mogu pobijati („*nicht mehr anfechtbaren Entscheidungen*“) a koji su doneseni na osnovu zakona koji je poništen. U slučaju da pojedinačni akti koji su doneseni na osnovu nestavnog zakona nisu izvršeni, njihovo izvršenje neće biti dozvoljeno, a ukoliko je izvršenje sprovedeno u njegove pravne posledice se ne može dirati, niti se može tražiti nadoknada štete. S druge pak strane, princip prema kome na snazi ostaju svi akti koji se više ne mogu pobijati u praksi je doveo do stava da se upravni akti doneseni na osnovu odredbe zakona za koju je Ustavni sud utvrdio da nije u skladu sa Ustavom mogu eventualno samo ukloniti iz pravnog poretka, bez zadiranja u njihove pravne posledice, iako je Zakonom o upravnom postupku predviđena mogućnost da na zahtev zainteresovanog lica, nadležni organ poništi (ukine) ili izmeni konačni upravni akt, ukoliko je došlo do promene materijalne ili pravne situacije u korist zainteresovanog.²⁶

Mogućnost prospektivnih korekcija dejstva odluke, odnosno odložnog kasiranja neustavnog prava, u SR Nemačkoj nema svoje izričito ustavno ili zakonsko uporište. Ipak, takva je mogućnost ustanovljena tumačenjem člana 35.Zakona o Saveznom ustavnom sudu kojim je predviđeno da Sud može odrediti način izvršenja svojih odluka.²⁷ U pitanju su slučajevi kada se Ustavni sud ne poništava zakon izričito, već ga smatra nesaglasnim sa Ustavom. U takvim slučajevima po sredi je zapravo implicitno odložno poništavanje neustavnog zakona. Takvom odlukom Sud istovremeno poziva zakonodavca da preduzme korektivne mere u roku koji mu je odredio. Rok može da bude određen preciziranjem datuma do kojeg bi zakonodavac trebalo da otkloni uočene nedostatke, ili može biti vezan za određenu činjenicu (npr. do početka novog legislativnog perioda).²⁸

²⁶ To je stav Saveznog upravnog suda - Bundesverwaltungsgericht, Urteil vom 24. Februar 2011 – 2 C 50.09 Svoj stav da se u upravnom sporu ne može osporavati diskreciona odluka nadležnog organa da u upravnom postupku ne dozvoli reviziju zbog konačnosti upravnog akta, iako je on donesen na osnovu neustavne norme, Savezni upravni sud temelji na shvatanju da se zakonodavac članom 79. Zakona o Saveznom ustavnom sudu opredelio za princip pravne sigurnosti, a da činjenica da je upravni akt donesen na osnovu neustavne norme može samo da bude razlog odbijanja izvršenja akta i da u tom smislu, u obzir može da dođe samo eventualno uklanjanje upravnog akta kada je on, u zavisnosti od okolnosti slučaja, „jednostavno neodrživ“. Izložena odredba člana 79. st.2. Zakona o Saveznom ustavnom sudu odnosi se na odluke koje su donesene na osnovu norme koja je poništena. U nemačkoj nauci ustavnog procesnog prava jasno se ističe da takve odluke, za razliku od pravosnažnih presuda iz stava 1. tog člana, moraju biti zasnovane na poništenoj normi, a ne i na normi za koju je konstatovano, odnosno za koju je, ili za čije je tumačenje, donesena odluka o neustavnosti bez poništenja. - C.Pestalozza, 316.

²⁷ Allan R. Brewer-Carias, Constitutional Courts as Positive Legislators in Comparative Law, *General Report at XVII International Congress of Comparative Law, International Academy of Comparative Law, Washington July 26-30, 2010*, 92

²⁸ *Ibid*

Važno je da Sud takvom svojom odlukom određuje zakonodavcu pravce zakonodavne reforme, kako u njenom sadržinskom smislu, tako i u pogledu vremenskog okvira njenog preduzimanja.²⁹ Nastavak primene zakona koji nije saglasan sa Ustavom smatra se u SR Nemačkoj neophodnim da bi se sprečila pravna nesigurnost u prelaznom periodu koja bi bila posebno izražena u slučaju postojanja praznine u regulisanju određene vrste društvenih odnosa.³⁰

Nemačka i austrijska rešenja u pogledu vremenskog dejstva odluka ustavnih sudova imala su svoj uticaj i na zakonodavstva država bivše SFRJ. Tako, Ustavni zakon o Ustavnom sudu Republike Hrvatske predviđa članom 55. st.1. da će Ustavni sud ukinuti zakon ili pojedine njegove odredbe ako nije saglasan sa Ustavom, dok prema st.2. istog člana takav zakon, odnosno pojedine njegove odredbe prestaju da važe danom objave odluke Ustavnog suda u „Narodnim novinama“. Takvo rešenje zapravo znači da odluke Ustavnog suda imaju *ex nunc* dejstvo.³¹ Ipak, stavom 3. istog člana Ustavnog zakona, propisano je da Ustavni sud može poništiti propis, odnosno pojedine njegove odredbe, tako da u takvom slučaju odluka Ustavnog suda ima dejstvo *ex tunc*.³² I u Republici Hrvatskoj postoji rešenje prema kome se može izmeniti pravosnažna krivična presuda donesena na osnovu neustavne odredbe zakona. To je predviđeno članom 58. st.1. Ustavnog zakona o Ustavnom sudu Republike Hrvatske. Stavovima 2. i 3. istog člana zakona propisana je i mogućnost podnošenja zahteva za izmenu pravosnažnog pojedinačnog akta donesenog na osnovu neustavne odredbe opšteg akta, a kojim je nekom licu povređeno pravo. Međutim, pravo na podnošenje takvog zahteva, u slučaju da je akt donesen na osnovu neustavne odredbe zakona, imaju samo ona lica koja su Ustavnom sudu podnela predlog za ocenu ustavnosti pojedine odredbe zakona, dok, u slučaju „drugih propisa“ takvo pravo ima svako fizičko i pravno lice kome je povređeno pravo.

Ustavnim zakonom o Ustavnom sudu Republike Hrvatske predviđena je mogućnost I prospektivnih korekcija vremenskog dejstva odluke Ustavnog suda. Na osnovu člana 55. st.2. tog Zakona, zakon ili drugi propis koji je ukinut odlukom Suda prestaje važiti danom objave takve odluke u „Narodnim novinama“, ako Sud ne odredi drugi rok. Za razliku od austrijskog modela u kojem takodje postoji ukidanje zakona, u Hrvatskoj nije utvrđen krajnji rok u okviru koga se može odložiti dejstvo odluke Ustavnog suda. Kada određuje drugi rok prestanka važenja ukinutog zakona, drugog propisa ili njihove odredbe, Ustavni sud najčešće u izreci određuje tačan datum kada ukinuti propis ili pojedine odredbe prestaju da važa, ređe rešenje je propisivanje prestanka važenja u određenom roku od dana objavljivanja odluke, a u praksi je bilo i slučajeva da se predvidi da ukinute odredbe prestaju da važe stupanjem na snagu zakona kojim će Sabor doneti nove odredbe umesto ukinutih, ali najkasnije u roku koji je Sud odredio.³³

Vremensko važenje odluka Ustavnog suda Srbije regulisano je Ustavom i Zakonom o Ustavnom sudu³⁴ (dalje ZUS). Prema članu 168.st.3. Ustava, ako Ustavni sud

²⁹ C.Pestalozza, 354

³⁰ I. Härtel, *German National Report at XVII International Congress of Comparative Law*, International Academy of Comparative Law, Washington July 26-30, 2010, 8

³¹ D.Krapac, *Postupak pred Ustavnim sudom Republike Hrvatske*, Ustrojstvo i proceduralni elementi ustavnog nadzora, Zagreb 2014, str.176

³² *Ibid*, 177

³³ *Ibid*, 176

³⁴ „Sl. glasnik RS“, br. 109/2007, 99/2011, 18/2013 - odluka US, 103/2015 i 40/2015 - dr. zakon

utvrđi da zakon ili drugi opšti akt nije u saglasnosti sa Ustavom i/ili zakonom, takav akt prestaje da važi danom objavljivanja odluke u službenom glasilu. Dakle, odluke Ustavnog suda u postupku normativne kontrole imaju pravno dejstvo *ex nunc*. Ipak, ovo ustavno rešenje je načelno, jer Ustav poverava zakonodavcu da uredi „pravno dejstvo odluka Ustavnog suda“ (član 175. stav 3), a ZUS-om je došlo do značajnog moduliranja ovog dejstva.³⁵

U pravnom sistemu Republike Srbije, slično kao i u uporednom pravu, postoje retroaktivne i prospektivne korekcije dejstva odluke Ustavnog suda. Najpre, ZUS-om je predviđeno da zakoni i drugi opšti akti za koje je odlukom Ustavnog suda utvrđeno da nisu u saglasnosti s Ustavom, opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, potvrđenim međunarodnim ugovorima ili zakonom, ne mogu se primenjivati na odnose koji su nastali pre dana objavljivanja odluke Ustavnog suda, ako do tog dana nisu pravnosnažno rešeni. Takvim rešenjem ZUS je predvideo tzv. trenutno opšte dejstvo odluke, čime je uveo određene elemente retroaktivnosti.³⁶ Određenim elementima retroaktivnosti korespondira odredba ZUS-a prema kojoj se izvršenje **pravnosnažnih** pojedinačnih akata donetih na osnovu propisa koji se više ne mogu primenjivati ne može ni dozvoliti ni sprovesti, a izvršenje će se obustaviti ukoliko je započeto. Imajući u vidu izloženu odredbu, *a contrario* bi se moglo zaključiti da odluka Ustavnog suda o neustavnosti zakona neće uticati na sudbinu *konačnih, ali još uvek ne i pravosnažnih upravnih akata*, da je moguće izvršiti konačne upravne akte donesene na osnovu neustavnog zakona koji su stekli svojstvo izvršnosti, a koji još uvek nisu pravosnažni, kao i da takvi akti zapravo nikada ne bi ni mogli da steknu svojstvo pravosnažnosti, jer bi nakon ukidanja odgovarajućih zakonskih odredbi nestalo pravnog osnova za sudsku kontrolu njihove materijalne zakonitosti! Štaviše, na osnovu ZUS-a je moguće preispitivanje pravnih odnosa koji su pravosnažno rešeni, odnosno postoji mogućnost da se zadre u pravne posledice koje su proizveli pojedinačni akti doneseni na osnovu zakona koji nisu u saglasnosti sa Ustavom. Takva mogućnost postoji u roku od šest meseci od objavljivanja odluke Ustavnog suda, ako od dostavljanja pojedinačnog akta do podnošenja predloga ili inicijative za pokretanja postupka pred Ustavnim sudom nije proteklo više od dve godine. Naime, članom 61. ZUS-a predviđeno je da *svako* kome je povređeno pravo konačnim ili pravosnažnim pojedinačnim aktom, donetim na osnovu zakona ili drugog opšteg akta, za koji je odlukom Ustavnog suda utvrđeno da nije u saglasnosti s Ustavom, ima pravo da traži od nadležnog organa izmenu tog pojedinačnog akta. Dakle, ZUS ovo pravo uređuje veoma ekstenzivno, jer propisuje da je njegov beneficijar *svako lice* kome je povređeno pravo pojedinačnim aktom donesenim na osnovu neustavnog zakona. S druge strane, ostvarivanje ovog prava je u izvesnoj meri ograničeno. Naime, ako se imaju u vidu navedena vremenska ograničenja za podnošenje zahteva, onda se može lakše pretpostaviti da u praksi mnoge mogućnosti korišćenja dejstva odluka ustavnog suda

³⁵ T.Marinković, Dejstvo odluka ustavnih sudova, *Uloga i značaj ustavnog suda u očuvanju vladavine prava*, Beograd 2013, 299,300

³⁶ *Ibid.* Trenutno opšte dejstvo (effet immédiat général) odluke ustavnog suda je ono koje pogađa sve pravne situacije koje su u toku. Retroaktivnost se ovde ogleda u tome što pravne situacije nastale pre ustavnosudske intervencije, a koje još uvek traju, podležu dejstvu te intervencije, u čemu se i sastoji njeno „trenutno“ dejstvo – *Ibid.*,299 sa pozivom na X. Magnon, „La modulation des effets dans le temps des décisions du juge constitutionnel“, *Annuaire International de Justice Constitutionnelle*, XXVII, 2012, 561.

ex tunc ostaju neiskorišćene, što znači da faktički, vrlo brzo, tj. po isteku propisanih šest meseci, ostaje „čisto“ dejstvo *ex nunc*.³⁷

Dopunama ZUS-a iz 2011. predviđene su prospektivne korekcije odluke posredstvom *vacatio sententiae* Ustavnog suda. Naime, dopunama ZUS-a iz te godine, Sud je ovlašćen da odloži objavljivanje svojih odluka, a time, na posredn način, i da odloži kasaciju neustavnog zakona, odnosno njegovih odredbi. Odredbama člana 58. st. 4. i 5. ZUS-a predviđeno je da Sud može posebnim rešenjem odložiti objavljivanje svoje odluke u „Službenom glasniku“, ali najduže za šest meseci od dana njenog donošenja (st.4) i da u tom slučaju odluku kojom je utvrđeno da opšti akt nije u saglasnosti sa ustavom Sud dostavlja donosiocu opšteg akta zajedno sa rešenjem o odlaganju objavljivanja (st.5.). Nakon unošenja navedenih odredbi nastale su značajne pravno-teorijske i praktične kontroverze u vezi sa njihovim domašajem, sistemskim kvalitetom i usklađenošću sa odredbama čl. 168. st.3. i 175. st.3. Ustava, a što je bilo i predmet posebne ocene Ustavnog suda u jednom postupku. U tom predmetu Sud je odbacio inicijativu za ocenu ustavnosti čl. 58. st.4. i 5. Zakona o Ustavnom sudu obrazloživši svoj stav tvrdnjom da „odlaganje objavljivanja odluke... nije u Zakon uvedeno kao obaveza Suda, već samo kao procesna mogućnost zasnovana na odredbi člana 175. stav 3. Ustava....“ uz isticanje da „Ustavni sud... ceni da li će prestanak važenja određenog opšteg akata ili njegovih odredaba dovesti do stvaranja pravne praznine u regulisanju društvenih odnosa... i da li nastanak te pravne praznine može proizvesti značajne štetne posledice po ustavnost i zakonitost.... a prvenstveno Ustavom zajemčenih prava i sloboda građana“ i da „cilj zakonom ustanovljenih procesnih instituta iz osporenog člana 58. st. 4. i 5. Zakona o Ustavnom sudu nije da se „produži život“ opštem aktu za koji je Sud utvrdio da nije saglasan Ustavu ili zakonu, već da se pruži mogućnost donosiocu tog opšteg akata da svojim delovanjem spreči nastanak pravne praznine u pravnom poretku Republike Srbije u određenom roku... polazeći od stavova i pravnih shvatanja Ustavnog suda iznetih u odluci čije se objavljivanje odlaže.“³⁸

³⁷ Tome treba pridodati i činjenicu da, bar što se upravnih akata tiče, takovo rešenje, nije sistemski usklađeno sa pravilima upravnog i upravnosudskog postupka. Naime, izmena konačnog ili pravosnažnog pojedinačnog akta donesenog na osnovu neustavnog zakona može se zahtevati u skladu sa pravilima postupka u kome je pojedinačni akt donet, ali takvih pravila, odnosno pravnih sredstava koja bi odgovarala prirodi takvog slučaja nema, kako u upravnom postupku, tako i u upravnom sporu. – više o tome u V.Đurić, *Dejstvo odluka ustavnog suda o neustavnosti zakona na pojedinačne akte uprave u SR Nemačkoj i Republici Srbiji*, *Strani pravni život* br. 1/2013, 115-133.

³⁸ IUz-934/2012. Uprkos takvom rezonovanju Ustavnog suda, u pojedinim naučnim radovima, zasnovanim na izdvojenom mišljenju jedne od sudija, s pravom je ukazivano na otvorena pitanja i nedovršenost, pa i protivrečnost instituta odlaganja nastupanja kasatornog dejstva odluka Ustavnog suda. Tako, u otvorena pitanja primene ovog instituta koja nisu regulisana odgovarajućim odredbama ZUS-a i za koja je Sud u navedenom predmetu propustio da dá odgovarajuće odgovore, spadaju: 1. kada je postupak ustavnosudske kontrole u slučaju primene odredbi čl. 58. st.4.i 5. ZUS-a uopšte okončan; 2. da li je rešenje doneseno na osnovu odredaba čl. 58. st.4. i 5. opšteobavezno, konačno i izvršno; 3. da li je takva odluka – rešenje obavezno samo za Sud ili/i za donosioca pravnih normi koje nisu u skladu sa Ustavom; 4. da li bi rešenje o odlaganju trebalo uvek objavljivati i u službenom glasilu, s obzirom na njegovo dejstvo i značaj; 5. može li rešenje o odlaganju objavljivanja biti preispitivano i, ako može, kada; 6. da li se rok na koji se odlaže objavljivanje odluke o neustavnosti može menjati u okviru opredeljenog maksimuma; 7. može li Ustavni sud u rešenju o odlaganju objavljivanja odrediti i način otklanjanja neustavnosti utvrđene u odluci čije se objavljivanje odlaže i naposletku, ali čini se najvažnije, 8. kakvo dejstvo u suštini ima rešenje o odlaganju objavljivanja odluke kojom je utvrđena neustavnost na obaveznost, konačnost i izvršnost odluke čije se objavljivanje odlaže? - B.Nenadić, *Ustavnosudske odluke sa odložnim dejstvom*, *Pravna riječ*, 42/2015, 61-83

4. ZAKLJUČAK

Razlike koje postoje u pogledu dejstva odluka ustavnih sudova, naročito u pogledu njihovog vremenskog dejstva, reflektuju zapravo razlike u načinu postizanja i obimu kompromisa između različitih načela, ili grupe načela - načela pravne sigurnosti, s jedne, i načela pravičnosti, striktnosti ustavnosti i demokratske države, kao i zaštite prava stranaka, s druge strane. U uporednom pravu postoje rešenja prema kojima odluke ustavnih sudova u postupku normativne kontrole imaju kako *ex nunc*, tako *ex tunc* dejstvo. Ipak, u mnogim ustavnim sistemima predviđene su i korekcije takvih dejstava. Korekcije vremenskog dejstva odluka ustavnih sudova u postupku normativne kontrole izražavaju potrebu za balansom između različitih posledica koje takve odluke mogu da imaju u sistemima *ex nunc* i *ex tunc* dejstva. One su u uporednom pravu su izričito predviđene nacionalnim zakonodavstvom, ili im ustavni sudovi pribegavaju i bez izričitog uporišta u nacionalnom zakonodavstvu. Uočljivo je da kako retroaktivne korekcije *ex nunc* dejstva, tako i korekcije samog retroaktivnog dejstva u sistemu *ex tunc* dejstva, vode konvergenciji ovih modela. S druge strane, prospektivne korekcije, odnosno *vacatio sententiae*, približavaju ustavne sudove ulozi pozitivnog zakonodavca, ali, mogu izazivati i izvesne dileme koje iziskuju detaljnije regulisanje.

Vladimir Djurić

Senior Research Fellow,
Institute of Comparative Law, Belgrade

THE TEMPORAL EFFECTS OF THE CONSTITUTIONAL COURTS DECISIONS

Summary

It is the goal of this article to examine the temporal effects of the constitutional courts decisions. In comparative law exist ex tunc as well as ex nunc models of the constitutional courts decisions effect, but certain corrections are also provided. The temporal effects corrections of the decisions on unconstitutionality express the need for a balance between the different consequences that such decisions can have within the ex nunc and the ex tunc effects systems. In comparative law those corrections are often provided by national legislation, or taken by the constitutional courts even if the national legislature does not explicitly grant them the power to do so. The retroactive corrections of the ex nunc effect and the corrections of the ex tunc effect lead to the convergence of these models. On the other hand, the prospective corrections open the possibility to understand the role of constitutional court as a positive legislator.

Key words: *constitutional courts decisions, temporal effects, ex nunc and ex tunc effect, retroactive corrections, prospective corrections*